

اسلام و پژوهش های روان شناختی

سال یازدهم، شماره اول، پیاپی ۲۳، بهار و تابستان ۱۴۰۴ (ص ۱۵۳-۱۷۴)

خودابرازی جنسی همسران بر اساس منابع اسلامی: مطالعه ای کیفی به روش تحلیل مضمون^۱

Spouses' Sexual Self-Display Based on Islamic Sources: A Qualitative Study Using Content Analysis

حسین رضائیان بیلندی / دکتری روان شناسی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم، ایران.
مصطفی راهی / دانشجوی دکتری قرآن و روان شناسی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.
محسن زارع بیدکی / دانش پژوه سطح ۳ مشاوره اسلامی تخصصی حوزه علمیه، قم، ایران.
سیدفخرالدین هاشمی / دانش پژوه سطح ۳ مشاوره اسلامی تخصصی حوزه علمیه، شیراز، ایران.

Hossein Rezaeiyan Bilundi / PhD in Psychology, Imam Khomeini Educational and Research Institute, Qom, Iran
H.rezaeiyan60@gmail.com

Mostafa Rahi / PhD student in Quran and Psychology, Al-Mustafa University, Qom, Iran

Mohsen Zare Bidaki / Level 3 Scholar, Specialized Islamic Counseling, Seminary, Qom, Iran

Seyyed Fakhroeddin Hashemi / Level 3 Scholar, Specialized Islamic Counseling, Seminary, Shiraz, Iran

Abstract

The purpose of the present study was to identify the components of spouses' sexual self-expression based on Islamic sources. This qualitative research utilized thematic analysis, following the comprehensive six-stage process proposed by Braun and Clarke, which includes: 1. Familiarization with the data; 2. Generating and coding initial codes; 3. Searching for and identifying themes; 4. Constructing a thematic network; 5. Analyzing the thematic network; 6. Compiling the report. To this end, concepts related to the semantic domain of sexual self-expression were purposefully searched and selected from Islamic texts. After reviewing over 2,000 verses, 52 initial sub-themes were

چکیده

هدف پژوهش حاضر، شناسایی مؤلفه های خودابرازی جنسی همسران با تکیه بر منابع اسلامی بود. این پژوهش از نوع کیفی بوده و با استفاده از روش تحلیل مضمون، بر اساس فرآیند جامع شش مرحله ای Braun و Clarke، شامل ۱. آشنایی با داده ها؛ ۲. ایجاد و کدگذاری کدهای اولیه؛ ۳. جست و جو و شناسایی مضامین؛ ۴. ترسیم شبکه مضامین؛ ۵. تحلیل شبکه مضامین؛ ۶. تدوین گزارش، اجرا شد. در این راستا، مفاهیم مرتبط با حوزه معنایی خودابرازی جنسی از متون اسلامی جست و جو و به صورت هدفمند انتخاب شدند. پس از بررسی بیش از ۲۰۰۰ آیه، ۵۲ مضمون فرعی اولیه شناسایی شده و در مراحل بعدی، به ۳۵

۱. این مقاله با حمایت معاونت پژوهش مرکز مشاوره اسلامی سماح حوزه علمیه قم تدوین شده است.

identified, which were subsequently reduced to 35 secondary sub-themes and ultimately to five main themes. The findings revealed that the conceptual structure of sexual self-expression in Islamic texts comprises five main components: preparation, adornment, display, readiness, and presentation. The overall results indicate that sexual self-expression of spouses in Islam emphasizes the interactive and aesthetic aspects of couples' behavior. These findings can provide a foundation for developing strategies to strengthen marital relationships based on Islamic teachings.

Key words: Conceptual model, sexual self-expression, sexual health, thematic analysis, qualitative study.

مضمون فرعی ثانویه و در نهایت به ۵ مضمون اصلی تقلیل یافتند. یافته‌های پژوهش نشان داد که ساختار مفهومی خودابرازی جنسی در متون اسلامی شامل پنج مؤلفه اصلی آمادگی، زینت کردن، جلوه‌گری، آماده‌سازی و عرضه کردن است. نتایج کلی پژوهش بیانگر آن است که خودابرازی جنسی همسران در اسلام بر جنبه‌های تعاملی و زیباشناختی رفتار زوجین تأکید دارد. این نتایج می‌تواند زمینه‌ساز تدوین راهبردهایی در جهت تقویت روابط همسران با محوریت آموزه‌های اسلامی باشد.

کلیدواژه‌ها: مدل مفهومی، خودابرازی جنسی، سلامت جنسی، تحلیل مضمون، مطالعه‌ای کیفی.

مقدمه

ارتباط جنسی سالم و رضایت‌بخش یکی از اساسی‌ترین وجوه تمایز ارتباط زناشویی از سایر روابط انسانی است (آغاز و شاهی، ۱۴۰۱)، و رضایت جنسی همسران به دلیل ارتباط قوی و پر اهمیت با یکی از اصلی‌ترین نیازهای انسان، همیشه به‌عنوان یکی از مباحث پرتکرار در حوزه خانواده مورد توجه پژوهشگران بسیاری قرار گرفته است (موسوی، ۱۳۹۹، ص ۴۸-۲۴). یکی از مؤلفه‌های مهم رضایت جنسی خودابرازی جنسی^۱ همسران است. تحقیقات مختلفی بر نقش مهم خودابرازی جنسی همسران در متغیرهای مرتبط با خانواده تأکید کرده‌اند؛ از جمله مطالعه لافرانس (LaFrance, 2019) پیامدهای مثبت پیش‌بینی‌شده در روابط جنسی از طریق خودابرازی جنسی بالا را نشان داد؛ همچنین پژوهش ریچاردز (Richards, 2016) ارتباط معنی‌داری بین خودابرازی جنسی همسر، رضایت جنسی همسر و رضایت جنسی خود فرد گزارش کرده است. رحمان، رلینی و فالیز (Rehman, Rellini & faliz, 2011) نیز بر نقش خودابرازی جنسی در حصول رضایت جنسی و عملکرد جنسی در روابط متعهدانه تأکید داشته‌اند.

بالین وجود همچنان تعریف صاحب‌نظران و روان‌شناسان خانواده از خودابرازی جنسی، متفاوت است و توافق اندکی در این باره وجود داشته است. از یک‌سو، یانگ و همکاران (۲۰۱۰) آن را به‌عنوان تمایل افراد برای برقراری ارتباط با شریک زندگی در مورد موضوعات جنسی تعریف کرده (به نقل از: حیدریان‌فر و

همکاران، ۱۳۹۴) و اشاره‌ای به ابراز کلامی از جزئیات خوشایند و ناخوشایند فعالیت جنسی نداشته‌اند؛ از سوی دیگر، بیرز و دمانس (۲۰۱۰) خودابرازی را به عنوان میزان خودافشایی [کلامی] افراد در مورد واکنش‌های خوشایند و ناخوشایند در فعالیت‌های جنسی خاص در یک رابطه عاشقانه و همچنین کشف خودجنسی فرد تعریف می‌کنند (به نقل از: حیدریان‌فر و همکاران، ۱۳۹۴). تنگس و بنزن هاتفیلد (۲۰۱۳) نیز در تحقیقات خود، خودافشایی جنسی^۱ را به این صورت تعریف می‌کنند: «میزانی که یک زوج به‌طور روزانه افکار و احساسات جنسی خود و رفتارهای جنسی شریکش را افشا می‌کند». همچنین ویلیام و اسنل (۱۹۹۷)، به نقل از: عشقی و همکاران، ۱۳۸۶) در مقیاسی که برای خودابرازی جنسی معرفی کرده است، مؤلفه‌های اصلی تشکیل‌دهنده مفهوم خودابرازی جنسی را شامل تمایل فرد به طرح مسائل جنسی همچون رفتارها و ترجیحات جنسی، تخیلات جنسی، آرامش جنسی با همسر در مقابل به تعویق انداختن ارتباط جنسی، بی‌علاقگی جنسی، اضطراب جنسی و خشم جنسی می‌داند.

بررسی جنبه‌های مورد تأکید مدل‌های نظری موجود در رابطه با موضوع روابط جنسی همسران حاکی از این است که خودابرازی جنسی در نگاه روان‌شناسان خانواده و مبتنی بر رویکرد اومانیزستی و لذت‌گرایی، صرفاً به ابعاد کلامی و افشای خواسته‌های جنسی (کیم و دیندیا، ۲۰۱۱) محدود می‌شود^۲ (فنگ و همکاران، ۲۰۲۳). به بیان دیگر، در این نگاه سهم‌خواهانه همواره فرد برای ارضا و دریافت لذت بیشتر، وارد گفت‌وگوی جنسی می‌شود و به‌صورت واضح خواسته‌های خود را پیگیری می‌کند. در این نوع از سبک زندگی مادی‌گرایانه، لذت آنی در اولویت است و هر مسیری که انسان را زودتر به آن برساند اصالت می‌یابد (راهی، ۱۳۹۹). این رویکرد بر دفاع از حقوق خود و احقاق حق جنسی فرد یا به عبارتی جنگیدن برای به‌دست آوردن این حق تأکید دارد. در همین راستا امروزه یکی از مهم‌ترین بخش‌های مهم آموزش خانواده، مربوط به خودافشایی جنسی و در میان گذاشتن احساسات و تمایلات جنسی به شکل صریح برای افزایش صمیمیت زناشویی بین همسران است (خمسه، زهراکار و محسن‌زاده، ۱۳۹۴)، که به عنوان بخش جدایی‌ناپذیری از آموزش‌های اصلاح روابط زوجین تبدیل شده است.

بر خلاف این دیدگاه سهم‌خواهانه، به نظر می‌رسد رویکرد برگرفته از منابع اسلامی بیشتر متمرکز بر سهم‌گذاری در کانون مقدس خانواده و از جمله در روابط جنسی باشد. از این منظر خانواده نهادی است که با سهم‌گذاری عاطفی و حمایتی یک زن و مرد بر اساس یک نیاز فطری تشکیل می‌شود و

۱. Sexual self-disclosure: این واژه به معنای خودافشایی جنسی در پژوهش‌های متعدد لاتین به جای واژه "Sexual self-expression" استفاده شده است (کریمی و همکاران، ۲۰۲۱).

۲. در سال‌های اخیر به شکل فزاینده‌ای برخی از تحقیقات و پژوهش‌های غربی به سمت روش‌های زوج‌درمانی و مقایسه آنها برای زوجین همجنس‌گرا رفته که بر رویکرد اومانیزستی و لذت‌جویی بی‌ضابطه در این فضا صحنه می‌گذارد.

طی فرایندهای تبادلی با نظام‌های جهان‌شناختی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، تاریخی خود گسترش و تکوین می‌یابد (اسمعیلی، ۱۳۹۳). راهبرد سهم‌گذاری در روابط جنسی نیز فعال بودن و مشارکت وظیفه‌گرایانه در رابطه جنسی است که به آن معنای دیگری می‌بخشد.

واکاوی آموزه‌های اسلامی نشان می‌دهد که دین مبین اسلام بر اساس تفاوت‌های جنسیتی توصیه‌هایی برای هریک از زوجین دارد. در همین راستا و در روایتی از پیامبر گرامی اسلام ﷺ در پاسخ به سؤالی از حق مرد بر زن این‌گونه آمده است: «مَا حَقُّ الزَّوْجِ عَلَى الْمَرْأَةِ؟ قَالَ... تَعْرِضَ نَفْسَهَا عَلَيْهِ غُدُوَّةً وَعَشِيَّةً» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۵۰۸)؛ حق شوهر بر همسرش چیست؟ فرمود:... صبح و شام خود را بر شوهرش عرضه کند. این روایت نشان می‌دهد که در روابط جنسی همسران، سطحی از خودابرازی جنسی را می‌توان تصور کرد که نه جنبه کلامی و بیانی دارد و نه اشاره‌ای به احقاق حق فردی خود، بلکه این نوع از خودابرازی، در راستای احقاق حق دیگری و تأمین حقوق همسر، بر ابعاد غیرکلامی و رفتاری از مسیر خودابرازی جنسی تأکید می‌کند. این توصیه مختص به زن نیست و از مردان نیز خواسته شده است که فعالانه عمل کنند و نقش خود را بدون نقص ایفا نمایند. پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «يَجِبُ عَلَى الرَّجُلِ لِامْرَأَتِهِ مَا يَجِبُ لَهُ عَلَيْهَا، أَنْ يَتَزَيَّنَ لَهَا كَمَا تَتَزَيَّنُ لَهْفِي غَيْرَ مَائِمٍ»؛ همان حقوقی که واجب شده بر زن نسبت به مردش، بر مرد نیز نسبت به زنش واجب شده است؛ این که شوهر، خود را برای همسر خویش آراسته کند؛ همان‌گونه که زن، خود را در غیرگناه برای همسر خویش آراسته می‌کند (کاشف‌الغطاء، ۱۴۲۶ق).

تحلیل اولیه گزاره‌های مرتبط با روابط جنسی همسران در آیات و روایات اسلامی، نشان‌دهنده ظرفیت غنی و منحصر به فرد این آموزه‌ها در ارائه چارچوبی مفهومی برای خودابرازی جنسی همسران است؛ چارچوبی که نه تنها با مدل‌های رایج روان‌شناختی تفاوت دارد، بلکه می‌تواند رویکردی بومی و نوآورانه در این حوزه ارائه دهد. با این حال، فقدان پژوهش‌های مستقل و نظام‌مند در این زمینه، پراکندگی محتوای مرتبط در منابع دینی و علمی، و محدودیت‌های موجود در ادبیات پژوهشی، خلأ جدی در شناخت عمیق این مفهوم از منظر اسلامی ایجاد کرده است؛ از این‌رو انجام یک مطالعه کیفی و بنیادی که به شناسایی مؤلفه‌های خودابرازی جنسی همسران مبتنی بر آموزه‌های اسلامی بپردازد، ضروری به نظر می‌رسد. چنین پژوهشی می‌تواند ضمن پر کردن شکاف علمی موجود، زمینه‌ساز توسعه نظریه‌ها و کاربردهای عملی در ارتقای روابط زناشویی باشد؛ از این‌رو پژوهش حاضر در پی پاسخ به این سؤال است که مؤلفه‌های اصلی خودابرازی جنسی همسران بر اساس آموزه‌های اسلامی کدام‌اند؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کیفی به روش تحلیل مضمون و با هدف استخراج مدل مفهومی خودابرازی جنسی همسران بر اساس منابع اسلامی انجام شده است. در این پژوهش، از فرآیند گام‌به‌گام و جامع

تحلیل مضمون Braun و Clarke (۲۰۰۶) شامل ۱. آشنا شدن با داده‌ها؛ ۲. ایجاد کدهای اولیه و کدگذاری؛ ۳. جست‌وجو و شناخت مضامین؛ ۴. ترسیم شبکه مضامین؛ ۵. تحلیل شبکه مضامین؛ ۶. تدوین گزارش، استفاده شد.

برای رسیدن به این هدف، ابتدا واژه‌های مرتبط در منابع روان‌شناسی مورد جست‌وجو قرار گرفت. در این بخش ۳۰ مقاله و ۵ کتاب فارسی بررسی و مطالعه شد. کلیدواژه‌های به‌دست‌آمده خودابرازی در این منابع پس از پالایش ابتدایی به دو دسته اصلی و فرعی تقسیم شد که در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول ۱: کلیدواژه‌های مرتبط با خودابرازی جنسی در منابع فارسی

کلیدواژه‌های اصلی:	«خودابرازی»، «خودافشایی»، «خودنمایی»، «خودتزیین کردن»، «خودآرایی»
کلیدواژه‌های فرعی:	«جذابیت»، «طنازی»، «تاز کردن»، «دلبری»، «محرک جنسی»، «تمایلات جنسی»

سپس و در گام دوم برای تعیین معادل‌های لاتین مرتبط با موضوع به لغت‌نامه‌های تخصصی روان‌شناسی مراجعه شد. بدین جهت از فرهنگ لغت آکسفورد اختصاصی رشته روان‌شناسی (A Dictionary of Psychology, 4th Edition (Oxford Quick Reference)) و برخی از مقالات و کتب لاتین که عناوین آن با «خودابرازی جنسی همسران» مرتبط بود، مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت. نتایج به‌دست‌آمده پس از غربالگری در جدول (۲) گزارش شده است.

جدول ۲: کلیدواژه‌های مرتبط با خودابرازی جنسی در لغت‌نامه‌های تخصصی انگلیسی

اصطلاحات دسته اول:	Sexual expression self make-up, charisma, self-disclosure, self-presentation, self decorating, sexual rights,
اصطلاحات درجه دوم:	Coquetry display, charisma, revelation, love, titivation,

در گام سوم به جهت تبدیل واژه‌های انگلیسی به عربی، کلیدواژه‌های به‌دست‌آمده انگلیسی در لغت‌نامه‌های معاصر انگلیسی به عربی نظیر *المورد/البلعیکى*، سایت *آنتولوژی بیرزیت* بررسی و واژه‌یابی شد. در این مرحله ابتدا واژگان عربی معاصر هم‌معنا مورد بررسی قرار گرفت که ابتدا ۷۰ واژه استخراج و بعد از حذف موارد تکراری و ارتباط کمتر، ۲۹ مورد از آنکه قرابت معنایی بیشتری داشتند، انتخاب گردید؛ همچنین به جهت رسیدن به اصطلاحات اصیل و معادل‌یابی واژه‌های به‌دست‌آمده در منابع اسلامی، ۲۹ واژه مستخرج از لغت‌نامه‌های عربی معاصر به قاموس‌های اصیل لغت مندرج در نرم‌افزار قاموس النور ۲ که شامل متن کامل ۳۹ عنوان کتاب لغت در ۲۰۰ جلد به زبان عربی و فارسی عرضه شد، که از آن مسیر ۵۰ واژه اصلی در موضوع خودابرازی جنسی همسران در لسان عرب عصر معصومین علیه السلام مرتبط به نظر رسید.

در گام نهایی برای به‌دست آوردن آموزه‌های اسلامی موضوع پژوهش، ۵۰ واژه اولیه و مشیر به خودابرازی جنسی در کتب اصلی احادیث شیعی همچون *الکافی*، *من لایحضره الفقیه*، *وسایل الشیعه*، *بحار الانوار* مورد جست‌وجو قرار گرفت و با در نظر گرفتن اصل اشباع داده‌های مورد نظر گردآوری شد. از مجموع ۵۰ واژه، برای ۲۵ مورد آن احادیث مرتبط یافت شد.

تمام داده‌های مربوط به هدف تحقیق در مرحله اول کدگذاری شد و کدهای مشابه آن مشخص شد. در این مرحله ترکیب کدهای مختلف جهت تشکیل مضمون‌های پایه یا خرده‌مضمون‌ها انجام شد؛ سپس با دسته‌بندی این مضامین یعنی ترکیب و تلخیص آنها به ابعاد کلی‌تر، به ترسیم شبکه مضامین ثانویه پرداخته شد؛ به این صورت که خرده‌مضمون‌های به‌دست‌آمده در گروه‌های مشابه و منسجمی طبقه‌بندی و مضمون‌های اصلی استخراج شد؛ در نهایت از ترکیب مضامین ثانویه مشابه، مضمون‌های فراگیر یا همان مقوله‌های اصلی به‌دست آمد.

برای اطمینان از روایی و اعتبار نتایج، اقدامات متعددی در مراحل مختلف پژوهش انجام شد که به شرح ذیل است:

(الف) بازبینی چندباره داده‌ها: در تمامی مراحل تحلیل، فرآیند آشنا شدن با داده‌ها، کدگذاری و شناسایی مضامین چندین بار توسط پژوهشگران مورد بازبینی قرار گرفت تا از جامعیت و دقت تحلیل‌ها اطمینان حاصل شود. این بازبینی‌ها با هدف شناسایی تناقضات احتمالی، حذف سوگیری‌ها و تقویت همسویی میان داده‌ها و یافته‌ها انجام شد؛

(ب) روش دلفی برای تأیید نتایج: به‌منظور اطمینان از صحت کدگذاری‌ها و نام‌گذاری مضامین، از روش دلفی استفاده شد. در این روش، یافته‌های پژوهش برای بررسی و تأیید به پنج کارشناس خبره در حوزه مطالعات اسلامی و روان‌شناسی ارائه شد. این کارشناسان، با بررسی دقیق شبکه مضامین استخراج‌شده، پیشنهاداتی در زمینه بهبود و اصلاح نام‌گذاری مضامین ارائه کردند. تغییرات پیشنهادی نیز پس از توافق پژوهشگران با کارشناسان در نتایج نهایی اعمال شد؛

(ج) تثبیت روایی از طریق مقایسه مکرر: مراحل تحلیل مضمون شامل مقایسه مکرر کدها، مضامین فرعی و اصلی با داده‌های اولیه و مفاهیم استخراج‌شده بود. این فرآیند با هدف اطمینان از همخوانی میان مضامین و محتوای متون اسلامی انجام شد؛

(د) اعتبارسنجی توسط تیم پژوهشی: برای تقویت روایی داخلی، تحلیل‌های انجام‌شده توسط اعضای تیم پژوهشی به‌صورت گروهی بررسی و بازبینی شد. این اقدام باعث شد تا برداشت‌های فردی با نظرات گروهی مقایسه شده و خطاهای احتمالی کاهش یابد.

یافته‌های پژوهش

پس از مطالعه و بررسی حدود ۲۰۰۰ روایت و جست‌وجوی هریک از مفاهیم مرتبط به خودابرازی همسران و انجام مراحل کدگذاری، مقوله‌های هسته‌ای استخراج شد. یافته‌های پژوهش حاکی از این بود که در مرحله کدگذاری اولیه ۵۲ کد، در کدگذاری ثانویه ۳۵ کد و در گام پایانی ۵ مقوله هسته‌ای و مضمون نهایی برای خودابرازی جنسی همسران بر اساس منابع اسلامی به دست آمد که عبارت‌اند از: آمادگی، زینت کردن، جلوه‌گری، آماده‌سازی و عرضه کردن. خلاصه‌ای از یافته‌های پژوهش در جدول (۳) ارائه شده است.

جدول ۳: خلاصه‌ای از مستندات، مضامین فرعی و اصلی خودابرازی جنسی همسران بر اساس منابع اسلامی

لغت	مستندات	مضامین فرعی اولیه	مضامین فرعی ثانویه	مضمون اصلی
خضب	«اَخْتَضِبُوا بِالْحَنَاءِ فَإِنَّهُ يَجْلُو الْبَصَرَ وَيَنْبِتُ الشَّعْرَ وَيَطِيبُ الرِّيحَ وَيَسْكُنُ الزَّوْجَةَ» (ابن بابویه، ۱۴۱۳ق، ج ۱، ص ۱۲۱، ح ۹۸۱۷۱)	برای جذب و انس همسرت خضاب کن	رنگ کردن	زینت کردن
	«إِنَّ فِي الْخِضَابِ لَأَجْرًا، أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ التَّهَيُّةَ تَزِيدُ فِي عَقَّةِ النِّسَاءِ» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۰، ص ۲۴۶، ح ۱۸۵۸۵۹)	خضاب کردن موجب عفت همسر می‌شود		
	«إِنِّي لَا بُغْضَ مِنَ النِّسَاءِ السُّلْتَاءِ أَلَّتِي لَا تَخْتَضِبُ» (مجلسی، ۱۳۶۸، ج ۱۰۰، ص ۲۶۲، ح ۲۸۸۱۵۳)	پیامبر ﷺ نسبت به زنی که خضاب نمی‌کند بغض دارد		
	«سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ مَا زِينَةُ الْمَرْأَةِ لِلْأَعْمَى... الْخِضَابُ فَإِنَّهُ مِنْ طِيبِ النَّسَمَةِ» (فیض کاشانی، ۱۴۰۶ق، ج ۲۲، ص ۸۷۲، ح ۱۴۱۴۷۱)	خضاب زینت زن برای شوهر نابیناست		
	«لَا يَنْبَغِي لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَدَعَ يَدَهَا مِنَ الْخِضَابِ وَلَوْ تَمَسَّحُهَا مَسْحًا بِالْحَنَاءِ وَإِنْ كَانَتْ مُسِنَّةً» (مجلسی، ۱۳۶۸، ج ۷۳، ص ۱۰۲، ح ۲۶۷۳۱۷)	خضاب دست ولو با حنا باشد و زن مسن باشد نباید ترک شود		
	«أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ النِّسَاءَ بِالْخِضَابِ ذَاتَ الْبَلْعِ فَتَزِينَنَّ لِرُؤُوسِهِنَّ» (طبرسی، ۱۳۷۰، ص ۸۲)	خضاب کردن نوعی از زینت است		
	«وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ» (نور: ۳۱)	زنان اجازه آشکار کردن زینتشان برای غیر شوهر را ندارند		
	«أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ النِّسَاءَ بِالْخِضَابِ ذَاتَ الْبَلْعِ» (طبرسی، ۱۳۷۰، ص ۸۲)	رسول خدا ﷺ به زن دارای شوهر امر به خضاب می‌کرد		

لغت	مستندات	مضامین فرعی اولیه	مضامین فرعی ثانویه	مضمون اصلی
تزین (مطلق)	«تَزَيَّنُوا، فَإِنْ بَنَى إِسْرَائِيلَ لَمْ يَكُونُوا يَفْعَلُونَ ذَلِكَ فَزَيَّنَتْ نِسَاؤُهُمْ» (متقی، ۱۴۱۹ق، ج ۶، ص ۶۴۰ ح ۱۷۱۷۵)	زینت کنید (مردان) تا زنان به سمت عمل خلاف عفت نروند	زینت مرد مانند زن	تزین کردن حق زوج است
	«يَجِبُ عَلَى الرَّجُلِ لَامِرَاتِهِ مَا يَجِبُ لَهُ عَلَيْهَا؛ أَنْ يَتَزَيَّنَ لَهَا كَمَا تَتَزَيَّنُ لَهُ فِي غَيْرِ مَاثِمٍ» (کاشف الغطاء، ۱۴۲۶ق، ج ۵، ص ۵۲۱، ح ۸۹۵۳)	وجوب زینت برای مرد همانند وجوب زینت زن برای مرد است	زینت مرد مانند زن	
	«أَمَّا زِينَةُ الزَّوْجِ فَالْجَسَدُ كُلُّهُ» (قمی، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۱۰۱، ح ۳۰۹۰۸۷)	کل بدن زن برای مرد زینت حساب می‌شود	زینت بودن کل بدن زن	
	«فَقَالَتْ وَلَمَنْ أَتَزَيَّنَ - قَوْلُهُ مَا قَارَبْنِي زَوْجِي مُنْذُ كَذَا وَكَذَا، فَإِنَّهُ قَدْ تَرَهَّبَ وَلَيْسَ الْمُسَوِّحُ وَهْدٌ فِي الدُّنْيَا» (قمی، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص ۱۷۹، ح ۳۰۸۶۳۸)	وقتی مرد کناره می‌گیرد، زن انگیزه برای تزین ندارد	انگیزه‌بخشی به زن برای زینت	
	«وَأَمَّا زَوَاجُهُ أَنْ يَزَيَّنَ فَاطْمَنَةً وَبَطِينَةً وَيَقْرُسَ لَهَا بَيْتًا لِيَدْخُلَهَا عَلَى بَعْلِهَا فَفَعَلَنَ ذَلِكَ» (طوسی، ۱۴۱۴ق، ص ۴۲، ح ۴۵)	عروس برای رفتن به خانه شوهر باید زینت و آرایش شود	امر به آرایشگری برای عروس	
قرامل	«مَا حَقَّ الزَّوْجُ عَلَى الْمَرْأَةِ قَالَ تَزَيَّنَ بِأَحْسَنِ زِينَتِهَا» (فیض کاشانی، ۱۴۰۶ق، ج ۲۲، ص ۷۷۴، ح ۱۴۱۲۶۵)	تزین کردن زن به بهترین زینت‌ها؛ حق مرد به گردن زن	زینت کردن حق زوج است	اتصال زینت به مو
	«الْقَرَامِلُ الَّتِي تَصْعَبُ النَّسَاءُ فِي رُءُوسِهِنَّ يَصْلُنَهُنَّ بِشَعْوِهِنَّ فَقَالَ لَا بَأْسَ عَلَى الْمَرْأَةِ بِمَا تَزَيَّنَتْ بِهِ لِزَوْجِهَا» (فیض کاشانی، ۱۴۰۶ق، ج ۲۲، ص ۸۵۷، ح ۱۴۱۴۴۰)	گیسوبندهای زنان جهت زینت برای همسر اشکال ندارد	اتصال زینت به مو	
	«عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: فِي قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: «إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا» قَالَ الزَّيْنَةُ الظَّاهِرَةُ الْكَحْلُ وَالْأَخَاتِمُ» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۵۲۱)	منظور از زینت ظاهر، انگشتر است	پوشیدن انگشتر	سرمه کشیدن
کحل	«إِنِّي لَا بُغْضَ مِنَ النِّسَاءِ الْمَرْهَأُ: الَّتِي لَا تَكْتَحِلُ» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱، ص ۳۹۴، ح ۱۹۶۹۹۳)	پیامبر نسبت به زنی که بوی خوش استفاده نمی‌کند بغض دارد	سرمه کشیدن	
	«عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: فِي قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: «إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا» قَالَ الزَّيْنَةُ الظَّاهِرَةُ الْكَحْلُ وَالْأَخَاتِمُ» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۵۲۱)	منظور از زینت ظاهر، سرمه است	سرمه کشیدن	

لغت	مستندات	مضامین فرعی اولیه	مضامین فرعی ثانویه	مضمون اصلی
طیب	«تَطِيبُ الْمَرْأَةِ الْمُسْلِمَةِ لَزَوْجِهَا» (ابن بابویه، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۶۱۰ ح ۳۱۶۵۶۱)	زن باید برای شوهرش خوشبو باشد	بوی خوش	
	«عَلَيْهَا أَنْ تَطِيبَ بِطِيبٍ طَيِّبٍ» (فیض کاشانی، ۱۴۰۶، ج ۲۲، ص ۷۷۴ ح ۱۴۱۲۶۵)	بر زن واجب است که به بهترین عطرها خوشبو نماید		
	«أَيُّ امْرَأَةٍ تَطِيبَتْ وَخَرَجَتْ مِنْ بَيْتِهَا فَهِيَ تُلْعَنُ حَتَّى تَرْجِعَ إِلَى بَيْتِهَا مَتَى مَا رَجَعَتْ» (فیض کاشانی، ۱۴۰۶، ج ۲۲، ص ۸۱۴ ح ۱۴۱۳۶۸)	زنی که با بوی خوش از منزل خارج می‌شود، مورد لعن قرار می‌گیرد		
	«وَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ أَنْ يُطِيبْنَ» (مجلسی، ۱۳۶۸، ج ۷۴، ص ۴۶ ح ۲۶۸۳۷۲)	عروس برای رفتن به خانه شوهر باید خوشبو شود		
	«سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ مَا زِينَةُ الْمَرْأَةِ لِلْأَعْمَى قَالَ الطِّيبُ» (فیض کاشانی، ۱۴۰۶، ج ۲۲، ص ۸۷۲ ح ۱۴۱۴۷۱)	بوی خوش زینت زن برای شوهر نابیناست		
لبس	«عَلَيْهَا أَنْ تَلْبَسَ أَحْسَنَ ثِيَابِهَا» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۵۰۸ ح ۱۱۴۰۵۷)	زن باید برای شوهرش نیکو بپوشد	لباس زیبا پوشیدن	
	«أَمَّا ظَهْرُهَا فَهِيَ الثِّيَابُ» (مجلسی، ۱۳۶۸، ج ۱۰۱، ص ۳۳ ح ۲۸۸۷۷۲)	منظور از زینت ظاهر، لباس است		
	«لَا تَلْبَسُ حُلِيًّا تَتَزَيَّنُ بِهِ لَزَوْجِهَا» (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۲، ص ۴۹۷ ح ۱۶۸۸۸)	در بیرون زیورآلاتی که برای همسر می‌پوشد نباشد	پوشیدن زیورآلات برای همسر	
تحدید	«لَا يَحِلُّ لَامْرَأَةٍ مُؤْمِنَةٍ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تَحُدَّ عَلَى مِيتٍ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ إِلَّا عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۵، ص ۳۶۲)	ترک آرایش بیش از سه روز در فوت غیرهمسر جایز نیست	نهی از ترک آرایش	
صنع	«لَوْلَا أَنَّ الْمَرْأَةَ تَصْنَعُ لَزَوْجِهَا لَصَلَفَتْ عِنْدَهُ» (مجلسی، ۱۳۶۸، ج ۱۰۳، ص ۲۶۲ ح ۲۴)	اگر زن، خود را برای شوهرش نمی‌آراست، بی‌گمان در دل او جا نمی‌گرفت	ساختن و آراسته کردن	
ترک القصد	«لِلرَّجَالِ قُصُوًا أَظْفَارِكُمْ وَ لِلنِّسَاءِ أَتْرُكُنَ فَإِنَّهُ أَزِينُ لَكُنَّ» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۶، ص ۴۹۱ ح ۱۱۶۶۱۶)	برای زن به جهت زیباتر شدن، کوتاه کردن ناخن ترک شود	بلند گذاشتن ناخن	
نظف	«تَتَنَظَّفُوا؛ فَإِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَمْ يَكُونُوا يَفْعَلُونَ ذَلِكَ فَزَنَتْ نِسَاؤُهُمْ» (متقی، ۱۴۱۹، ج ۶، ص ۶۴۰ ح ۱۷۱۷۵)	مردان نظافت کنند تا زنان پاک دامن بمانند	نظافت و پیرایش	آماده‌سازی
لعب	«مُلَاعَبَةُ امْرَأَتِهِ فَإِنَّهُنَّ حَقٌّ» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۵۰ ح ۱۱۲۱۸۳)	ملاعبه مرد با زن از جمله حقوق زن است	ملاعبه حق همسر	

لغت	مستندات	مضامین فرعی اولیه	مضامین فرعی ثانویه	مضمون اصلی
	«مُؤَافَعَةُ الرَّجُلِ أَهْلَهُ قَبْلَ الْمَلَاعِبَةِ [مِنْ الْجَفَاءِ]» (مجلسی، ۱۳۶۸، ج ۱۰۰، ص ۲۵۸، ح ۲۸۸۲۱۱)	جفا این است که مرد بدون ملاعبه نزدیکی نماید	حضور ملائکه در زمان ملاعبه	
	«أَيَسَ شَيْءٌ تَحْضُرُهُ الْمَلَائِكَةُ إِلَّا مَلَاعِبَةَ الرَّجُلِ أَهْلَهُ» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۱۰، ص ۴۹، ح ۵)	ملائکه ملاعبه زن با همسرش را می‌بینند		
	«وَلَا تُجَامِعُ امْرَأَةً حَتَّى تَلَاعِبَهَا وَتُكْثِرَ مَلَاعِبَهَا» (مجلسی، ۱۳۶۸، ج ۵۹، ص ۳۰۶، ح ۲۵۵۲۹۳)	تا ملاعبه نکرده‌ای مجامعت نکن	ملاعبه شرط مجامعه	
	«تَكْثُرُ مَلَاعِبُهَا فَإِنَّكَ إِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ غَلَبَتْ شَهْوَتُهَا» (مجلسی، ۱۳۶۸، ج ۵۹، ص ۳۰۶، ح ۲۵۵۲۹۳)	زیادی ملاعبه، باعث زیادی شهوت زن می‌شود	ملاعبه عامل زیادی میل	
	«كُلُّ لَهْوٍ الْمُؤْمِنِ بَاطِلٌ إِلَّا فِي ثَلَاثٍ فِي... مَلَاعِبِهِ أَمْرَأَتَهُ فَإِنَّهُنَّ حَقٌّ» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۵۰، ح ۱۱۲۱۸۳)	ملاعبه لهوی است که برای مؤمن باطل نیست	ملاعبه لهو حلال	
دعب	«ثَلَاثَةٌ مِنَ الْجَفَاءِ... مُؤَافَعَةُ الرَّجُلِ أَهْلَهُ قَبْلَ الْمَدَاعِبَةِ» (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۰، ص ۱۹، ح ۳)	مواقعه بدون مداعبه جفا و ظلم است	مواقعه همراه با مداعبه	غسل
غسل	«إِذَا زَوْجَ بَنَاتِهِ، أَمَرَ أَلَّا يَغْرِبَهُنَّ أَرْوَاجُهُنَّ حَتَّى يَغْتَسِلْنَ» (محمدری شهری، ۱۳۹۱، ج ۴، ص ۸)	تا غسل و حمام نکرده‌ای مقاربت نکن	شستشوی جسم	
	«اغسلوا ثيابكم، فَإِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَمْ يَكُونُوا يَفْعَلُونَ ذَلِكَ قَرْنَتْ نِسَاؤُهُمْ» (پاینده، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۲۲۶، ح ۳۷۷)	لباس‌های خود را بشوید و پاکیزه کنید تا همسرانتان پاکدامن بمانند	شستشوی لباس	
اخذ شعر	«خُذُوا مِنْ شُعُورِكُمْ؛ فَإِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَمْ يَكُونُوا يَفْعَلُونَ ذَلِكَ قَرْنَتْ نِسَاؤُهُمْ» (پاینده، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۲۲۶)	موهایتان را پیرایش کنید تا همسرانتان پاکدامن بمانند	کوتاه کردن مو	
تهیه	«لِيَتَّهَيَّ أَحَدُكُمْ لَزَوْجَتِهِ كَمَا تَتَّهَيَّ زَوْجَتُهُ لَهُ قَالَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ: يَعْنِي يَتَّهَيَّ بِالنَّظَافَةِ» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۴، ص ۲۹۶، ح ۲۱۴۲۸۷)	زن و مرد با نظافت خود را برای همسرانشان آماده کنند	نظافت کردن	
	«تَهَيَّئَةُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ مِمَّا يَزِيدُ فِي عِفَّتِهَا» (مجلسی، ۱۳۶۸، ج ۷۶، ص ۳۰۷، ح ۲۷۰۹۳۳)	مهیا شدن مرد برای زن عفت زن را افزایش می‌دهد	آماده‌سازی باعث ازدیاد عفت می‌شود	
	«إِنَّ التَّهَيَّئَةَ مِمَّا يَزِيدُ فِي عِفَّةِ النِّسَاءِ، وَلَقَدْ تَرَكَ النِّسَاءُ الْعِفَّةَ بِتَرْكِ أَرْوَاجِهِنَّ التَّهَيَّئَةَ» (فیض کاشانی، ۱۴۰۶، ج ۲۲، ص ۸۷۱، ح ۱۴۱۴۶۸)	مهیا شدن مرد برای زن عفت زن را افزایش می‌دهد		

لغت	مستندات	مضامین فرعی اولیه	مضامین فرعی ثانویه	مضمون اصلی
تعمز	«تَعْمَزُ ثَدْيَهَا، فَإِنَّكَ إِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ غُلِبْتَ شَهْوَتُهَا» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۲۲۱، ح ۲۱۴۰۴۸)	فشار دادن سینه‌های همسر باعث غلبه شهوت او می‌شود	ملاعبه باعث افزایش شهوت	
نظر	«لَا يَأْسَ أَنْ يَنْظُرَ الرَّجُلُ إِلَى امْرَأَتِهِ وَهِيَ عُرْيَانَةٌ» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۰، ص ۸)	نگاه کردن مرد به بدن عریان همسرش اشکال ندارد	جلوه‌نمایی جسم زن	
تبرج	«إِنَّ مِنْ خَيْرِ نِسَائِكُمُ الْمُتَبَرِّجَةَ مَعَ زَوْجِهَا» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۱۶۶، ح ۲۱۳۸۹۲)	بهترین زنان تبرج‌کننده برای مردان‌شان هستند	زیبایی‌های حرکتی	جلوه‌گری
	«مِنْ شَرِّ نِسَائِكُمُ الَّتِي لَا تَتَوَرَّعُ عَنْ قَبِيحِ الْمُتَبَرِّجَةِ إِذَا غَابَ عَنْهَا زَوْجُهَا» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۱۶۵، ح ۲۱۳۸۸۶)	منع تبرج برای غیرشوهر		
عرض	«مَا حَقَّ الزَّوْجُ عَلَى الْمَرْأَةِ قَالَ تَعْرِضْ نَفْسَهَا عَلَيْهِ غَدْوَةً وَ عَشِيَّةً» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۵۰۸، ح ۱۱۴۰۵۷)	اینکه زن خودش را به شوهرش در هر صبح و شام عرضه کند، از حقوق شوهر است	عرضه کردن در صبح و شام	
حق	«مَا حَقَّ الزَّوْجُ عَلَى الْمَرْأَةِ فَقَالَ لَهَا... لَا تَمْنَعُهُ نَفْسَهَا وَإِنْ كَانَتْ عَلَى ظَهْرِ قَتَبٍ» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۲۳۷، ح ۲۱۴۰۹۹)	حق زوج بر گردن زن این است که شوهرش را از خودش منع نکند؛ گرچه بر پشت کوهان شتر باشد	در اختیار قرار دادن خود	
بتل	«نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ النِّسَاءَ أَنْ يَتَّبِلْنَ أَنْفُسَهُنَّ مِنَ الْأَزْوَاجِ» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۲۴۸، ح ۲۱۴۱۱۵)			عرضه کردن
سوف	«الْمَرْأَةُ الَّتِي يَدْعُوهَا زَوْجُهَا لِبَعْضِ الْحَاجَةِ فَلَا تَزَالُ تَسْوِفُهُ حَتَّى يَنْعَسَ زَوْجُهَا وَيَنَامَ فَتَلِكُ لَا تَزَالُ الْمَلَائِكَةُ تَلْعَنُهَا حَتَّى يَسْتَقِفَّ زَوْجُهَا» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۵۰۸، ح ۱۱۴۰۶۰)	نهی از تأخیر انداختن در عرضه خود	نهی از تأخیر انداختن در عرضه خود	
عطل	«نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ النِّسَاءَ أَنْ يَعْطِلْنَ أَنْفُسَهُنَّ مِنَ الْأَزْوَاجِ» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۲۴۸، ح ۲۱۴۱۱۵)			
	«لَا يَنْبَغِي لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَعْطِلَ نَفْسَهَا وَلَوْ تَعْلَقَ فِي عَقَبِهَا قِلَادَةٌ» (فیض کاشانی، ۱۴۱۴۴۳ق، ج ۲۲، ص ۸۵۸، ح ۱۴۱۴۴۳)			
شبق	«لَا تَجَامِعْ إِلَّا مِنْ سَبَقٍ» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۶، ص ۴۲۳، ح ۲۱۸۱۱۳)	مجامعت با میل شدید باشد	ایجاد میل شدید	آمادگی
حیا	«خَيْرُ نِسَائِكُمُ الَّتِي إِذَا خَلَتْ مَعَ زَوْجِهَا خَلَّتْ لِدَرْعِ الْحَيَاءِ» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۳۲۴، ح ۱۱۳۳۲۴)	بهترین زنان کسانی هستند که در خلوت با همسران خود حیا را کنار بگذارند	کنار گذاشتن شرم ناپجا	

برای تأیید اعتبار نتایج حاصل از تحلیل مضمون، از روش دلفی استفاده شد. در این فرآیند، شبکه مضامین استخراج‌شده شامل ۵۲ مضمون فرعی، ۳۵ مضمون ثانویه و ۵ مضمون اصلی، در اختیار ۵ کارشناس خبره قرار گرفت. این کارشناسان دارای تخصص در حوزه‌های روان‌شناسی، مطالعات خانواده و متون اسلامی بودند. برای ارزیابی روایی و اعتبار مضامین اصلی پژوهش، از دو شاخص نسبت روایی محتوا (CVR) و شاخص روایی محتوا (CVI) استفاده شد.

خلاصه‌ای از نتایج این ارزیابی، برای هریک از مضامین اصلی، در جدول ذیل ارائه شده است. این جدول به‌طور خلاصه میزان ضرورت و ارتباط مضامین را از دیدگاه کارشناسان نشان می‌دهد.

مضمون اصلی	CVR	CVI	وضعیت تأیید
۱	آمادگی	۱	تأیید کامل
۲	زینت کردن	۱	تأیید کامل
۳	جلوه‌گری	۰.۹۹	تأیید کامل
۴	آماده‌سازی	۱	تأیید کامل
۵	عرضه کردن	۱	تأیید کامل

هر دو شاخص CVI و CVI نشان‌دهنده اعتبار بالای مضامین استخراج‌شده است. کارشناسان تأیید کردند که مضمون‌های فرعی و مضامین اصلی (آمادگی، زینت کردن، جلوه‌گری، آماده‌سازی، عرضه کردن) به‌طور کامل با موضوع پژوهش و منابع اسلامی همخوانی دارند و از ضرورت و تناسب بالایی برخوردارند. این نتایج نشان‌دهنده اعتبار علمی شبکه مضامین پژوهش است.

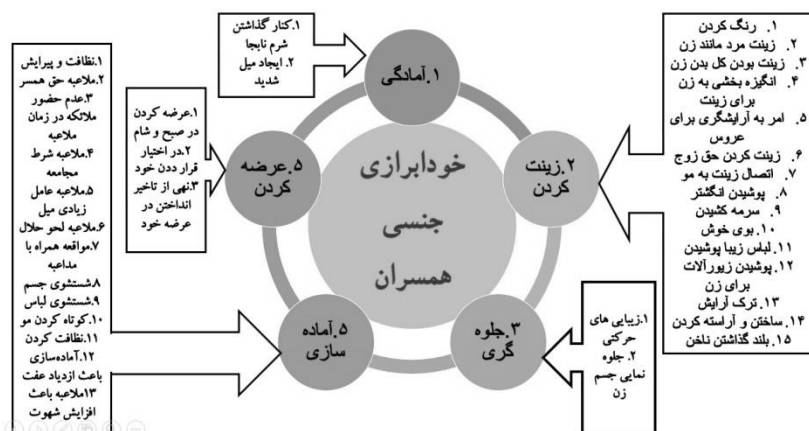
بحث و نتیجه گیری

هدف از پژوهش حاضر تدوین مدل مفهومی خودابرازی جنسی همسران بر اساس منابع اسلامی است. در این پژوهش از روش تحلیل مضمون برای استخراج مضامین اصلی استفاده شد. با توجه به یافته‌های پژوهش، مضامین اصلی شناسایی‌شده برای خودابرازی جنسی همسران عبارت‌اند از: آمادگی، زینت کردن، جلوه‌گری، آماده‌سازی و عرضه کردن. یافته‌های این پژوهش به‌صورت کلی با یافته‌های پژوهش بیات، امیدی و رفیعی‌هنر (۱۴۰۲) در ابعاد هسته‌ای الگوی رابطه عاطفی - جنسی همسران بر اساس منابع دینی که به سه بعد عرضه، عشق‌بازی و تلاش برای کامیابی بود، همسو است. علاوه بر این، پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش بنیانی، بشیری، احمدی و جندقی (۱۴۰۲) مبتنی بر درک این

مطلب که مبانی معرفت‌شناسی و انسان‌شناسی عصر نوین و علوم تجربی (انسان‌تک‌ساختی مادی) موجب نادیده انگاشتن جنبه‌های اخلاقی و معنوی در شکل‌گیری مفاهیم جنسی شده است و نیازمند توجهی ویژه است، همخوانی دارد.

این پژوهش کیفی برای روایی‌سنجی به ۵ نفر از کارشناسان مطرح در مباحث روان‌شناسی اسلامی ارائه گردید که جمع‌بندی نظرات کارشناسان نشان داد، شبکه مضامین نهایی از نظر جامعیت و اعتبار علمی، مورد تأیید کامل اعضای پنل کارشناسی قرار گرفته است.

در ادامه و در نمودار (۱) نتایج کلی پژوهش شامل ۵ مضمون اصلی و نهایی و ۳۵ مضمون فرعی ثانویه ارائه شده است.

نمودار ۱: مدل مفهومی خودابرازی جنسی همسران بر اساس منابع اسلامی

در ادامه، هریک از این مضامین با استناد به منابع اسلامی و در چارچوب مفاهیم نظری مرتبط، مورد بحث و تحلیل قرار می‌گیرد.

۱. آمادگی

اگرچه آموزه‌های دینی در مقام بیان راهکار و جزئیات مسائل جنسی نیست، و یا به این دلیل که سؤال‌کننده و خطابات بیشتر برای مردان صادر شده است، اما ابتدا با عنوان دادن «ناتوانی» به مردی که توان کامیابی از همسرش را ندارد و جواز فسخ و باطل کردن عقد ازدواج در صورت عدم توانایی هریک از زن و مرد برای شروع رابطه و به ارضا رساندن همسر، اهمیت این مسئله (ارضای نیاز جنسی) به‌ویژه از سوی مرد را نشان می‌دهد (بیات، امیدی و رفیعی‌هنر، ۱۴۰۲)، تا بدان جا که اهمیت بحث آمادگی‌های پیش از ورود به اصل رابطه جنسی هویدا شده و در روایات متعددی می‌توان توجه به آن را مشاهده نمود.

یافته‌های کیفی پژوهش نشان داد که اولین گام برای تأمین نیاز جنسی از مسیر خودابرازی جنسی، آمادگی‌های فردی پیش از شروع رابطه است. منظور از آمادگی، آمادگی فردی در ابعاد درونی زوجین و فارغ از ابعاد بیرونی آنهاست. «ایجاد میل شدید» و «کنار گذاشتن شرم نابجا» دو زیر مؤلفه استخراج‌شده برای این مضمون است که دقت در آنها نشان‌دهنده و تأییدکننده این حقیقت است که اسلام بر مشارکت فعالانه، ایجاد اقتضائات آن و برداشتن موانع تأکید دارد. بر این اساس خودابرازی صرفاً کلامی نیست. شرم نابجا شامل تصورات غلطی مانند احساس گناه نسبت به روابط جنسی می‌باشد. احساس گناه درباره مسائل جنسی در چهارچوب زندگی مشترک، بازداری و سرکوب احساسات جنسی را نیز در پی دارد و موجب می‌شود افراد به شیوه‌ای اجتنابی با مسائل جنسی روبه‌رو شوند (موسوی و امامی‌راد، ۱۳۹۹، ص ۳۶۵). گناه شمردن رابطه جنسی، در بین زنان رواج بیشتری دارد و این احساس منفی در زنان - مخصوصاً در دوران بارداری و پس از آن - آن قدر قوی است که باعث می‌شود آنان در برابر خواسته‌های مشروع همسرانشان مقاومت نمایند؛ به‌طوری‌که علاوه بر بهره‌مند نشدن خود، اجازه بهره بردن همسرانشان از خواسته‌های طبیعی و عاطفی را نیز نمی‌دهند (موسوی و امامی‌راد، ۱۳۹۹، ص ۳۶۵-۳۶۶).

تأکید بر کنار گذاشتن حیا برای یک زن در نزد همسر، به این دلیل است که سطح حیا در او بیشتر از مردان است. پیامبر گرامی اسلام ﷺ می‌فرماید: «الْحَيَاءُ عَشْرَةُ أَجْزَاءٍ فَتِسْعَةٌ فِي النِّسَاءِ وَوَاحِدَةٌ فِي الرِّجَالِ» (محمّدی ری‌شهری، ۱۳۸۶، ج ۳، ص ۲۸۷، ح ۴۷۶۹)؛ حیا ده بخش است، نه بخش آن در زنان و یک بخش آن در مردان است. برای حیا در امورات جنسی نیز پژوهش‌های اسلامی صورت پذیرفته است که این تفاوت حیای جنسی میان مرد و زن را به اثبات رسانده است (فروتن، فدایی و میردریگوندی، ۱۴۰۰). داشتن میل جنسی یکی از الزامات اولیه مهم دیگر برای یک ارتباط جنسی با کیفیت قلمداد شده است. هرچند دو دسته روایت متناقض مبنی بر سفارش به زیاد هم‌بستر شدن از یک‌سو (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۳۲۰) و نهی از آمیزش زیاد از سوی دیگر (ابن‌بابویه، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۳۸) وجود دارد، اما به نظر می‌رسد وجه جمع، همان آمادگی و در نظر گرفتن میل جنسی برای رابطه باشد؛ به این صورت که مادامی که نیاز شدید عاطفی - هیجانی دوسویه باشد، روابط جنسی مطلوب است، اما مادامی که میل و نیاز شدیدی ایجاد نشده، از آمیزش نهی شده است (بیات، امیدی و رفیعی‌هنر، ۱۴۰۲).

۲. زینت کردن

«رنگ کردن»، «زینت مرد مانند زن»، «زینت بودن کل بدن زن»، «انگیزه‌بخشی به زن برای زینت»، «امر به آرایشگری عروس»، «زینت کردن حق زوج»، «اتصال زینت به مو»، «پوشیدن انگشتر»

«سرمه کشیدن»، «بوی خوش»، «لباس زیبا پوشیدن»، «پوشیدن زیورآلات برای همسر»، «عدم ترک آرایش»، «ساختن و آراسته کردن» و «بلند گذاشتن ناخن»، کدهای اولیه‌ای است که بر اساس منابع اسلامی برای مؤلفه زینت کردن به‌دست آمده است. این موارد به‌عنوان اقدام بیرونی و رفتاری در جهت مشارکت فعالانه همسران برای رابطه جنسی با کیفیت تفسیر می‌شوند و جنبه کلامی ندارند. بر این اساس زن و مرد می‌آموزند که با ازدواج دوره خودمیان‌بینی پایان یافته و باید نیازهای عاطفی و روان‌شناختی طرف مقابل در نظر گرفته شود.

بر اساس منابع اسلامی اقدام همه‌جانبه زوجین برای افزایش رضایت جنسی همسر مورد تأکید و توصیه قرار گرفته است. در زمینه تعامل غیرکلامی به زوجین سفارش می‌شود که نظافت و آراستگی خود را همیشه حفظ کنند و با به‌کار بردن بوی خوش و تمیزی میل و رغبت همسر را به سمت خود جلب نمایند (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۵۰۸). این آموزه‌ها از زن می‌خواهد که با به‌کار بردن بهترین عطرها و پوشیدن بهترین لباس‌ها هر صبح و شب خودش را بر شوهر عرضه کند (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۱، ص ۱۶۵)، و در مقابل به مرد سفارش می‌کند که خود را برای همسرش بیاراید (طبرسی، ۱۴۱۲ق، ص ۸۰)، و ترک آراستگی مردان برای زنانشان را علل بی‌عفتی زنان می‌داند (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۰، ص ۲۴۶). در این رابطه ذروان مدائنی می‌گوید:

بر امام رضا^ع وارد شدم، اتفاقاً ایشان مشغول خضاب کردن بود. گفتم: فدایت شوم، شما خضاب کرده‌اید؟ فرمود: «بله، خضاب کردن پاداش بسیاری دارد، آیا نمی‌دانی که آراستن ظاهر، بر عفت و پاکدامنی زنان می‌افزاید؟ آیا بر تو خوشایند است که وقتی ناآراسته بر همسرت وارد شوی او را چون خود، بدون آمادگی و ناآراسته ببینی؟» گفتم: نه. فرمود: «دلیل [کار من] همین است» (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۷، ص ۱۰۰).

۳. جلوه‌گری

دو زیرمؤلفه «جلوه‌نمایی زن با جسمش» و «زیبایی‌های حرکتی» که بر اساس روایات مربوط به خودابرازی جنسی استخراج شده است، تأکیدی بر جلوه‌های رفتاری و اقدامات خودجوش دارد. وقتی زن برای شوهرش جلوه‌نمایی می‌کند و به عبارتی خود را به همسرش ابراز می‌نماید، مسیر رابطه مثبت جنسی به سمت و سویی هموار حرکت می‌کند. برای حفظ حریم عفاف، اسلام راهکارهای مختلفی را بیان کرده است که از جمله آنها ارتباط ویژه زن‌ها با همسرانشان می‌باشد؛ زیرا آنان همان‌طور که از خودنمایی در مقابل نامحرم منع شده‌اند، به دلربایی با همسران در خلوت توصیه شده‌اند. به همین جهت جلوه‌گری و طنازی زن برای شوهر در مکتب اسلام از ارزش ویژه‌ای برخوردار است. امام صادق^ع در

روایتی به زنان مسلمان توصیه می‌کند که نه تنها به شوهران خود اظهار محبت کنند، بلکه اظهار علاقه آنان، همراه با دلربایی باشد:

وَلَا غَنَى بِالزَّوْجَةِ فِيمَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ زَوْجِهَا - الْمُوَافِقُ لَهَا عَنْ ثَلَاثِ خِصَالٍ... وَإِظْهَارُ
الْعَشْقِ لَهُ بِالْخِلَابَةِ وَالْهَيْئَةِ الْحَسَنَةِ لَهَا فِي عَيْنِهِ؛

زن نسبت به شوهر سازگار خود سه نکته را باید رعایت کند: و [سوم] اظهار عشق به او، با خوش زبانی و دلبری و سر و وضع مناسب و خوشایند در نظر او (مجلسی، ۱۳۶۸، ج ۷۸، ص ۲۳۷، ح ۷۰)

زن برای موفقیت در زندگی مشترک با همسر خویش و حفظ عفت خانواده و جامعه، ناگزیر از رعایت این سطح از خودابرازی است. اظهار عشق و محبت کلامی به همراه طنازی و دلربایی و جلوه‌گری برای شوهر هم نیاز جنسی شوهر را در یک بستر مهم تأمین می‌کند و هم نیازهای عاطفی و روانی او را به یک ساحل امن می‌رساند. این نوع از خودابرازی جنسی یکی از ایمن‌ترین روش‌ها برای تأمین احساس رضایت جنسی در روابط زناشویی است. وقتی نیاز جنسی در فضای ترغیب‌کننده که ناشی از ابرازهای کلامی و رفتاری است صورت می‌گیرد، این حالت بسیار متفاوت‌تر از حالتی است که این نیاز در یک فضای تحمیلی و بدون میل و رغبت اتفاق می‌افتد. پژوهش‌های فراوانی وجود دارد که خودابرازی جنسی پیش‌بینی‌کننده مناسبی برای رضایت جنسی است و رابطه مثبتی با آن دارد (حیدریان، امان‌الهی و آقاییان، ۱۳۹۴)؛ همچنین نتایج یک سری از تحلیل‌ها نشان داده است که ابراز رضایت [و تمایل] جنسی به دو طریق بر رضایت جنسی اثرگذار است: ۱. خودابرازی جنسی پاداش‌های جنسی را در روابط افزایش می‌دهد؛ ۲. خودابرازی جنسی ممکن است بر رضایت کلی ارتباط زناشویی بیفزاید و هر دو موجب رضایت جنسی می‌شود (اسپرچر و کت، ۲۰۰۴).

۴. آماده‌سازی

بخش دیگری از مستندات و شواهد دینی، مجموعه رفتارهایی را دربر می‌گیرد که بخشی از خودابرازی جنسی همسران را نشان می‌دهد، اما نه اقدامی تزیینی است که در مؤلفه تزیین کردن قرار بگیرد و نه اقدامی جلوه‌گرانه است که در مؤلفه سوم قرار بگیرد؛ همچنین از جمله آمادگی‌های همسران در ابعاد درونی نیز محسوب نمی‌شود که در گستره آمادگی‌های فردی قرار بگیرد. این بخش از خودابرازی جنسی نزدیک‌ترین رفتارها به زمان قبل از رابطه جنسی است که به‌نوعی آماده‌سازی برای آن مرحله می‌باشد. زیرمؤلفه‌هایی همچون «ملاعبه حق همسر»، «حضور ملائکه در زمان ملاعبه»، «ملاعبه شرط مجامعت»، «ملاعبه عامل زیادی میل»، «ملاعبه لهو حلال»، «مواقععه همراه با مداعبه» و «غسل و شست‌وشوی جسم»، از نگاه اسلام یک نوع خودابرازی جنسی عملی و رفتاری تلقی می‌شود

که در کنار ابرازهای زبانی می‌تواند آن را کامل‌تر از قبل مفهوم‌سازی نماید. از فواید ملاعبه، آماده‌سازی همسر، افزایش دهنده میل (بروجردی، ۱۳۸۶، ج ۲۵، ص ۴۲۶) و به‌طور کلی رساندن همسر به اوج لذت و بالتبع پیشگیری از انحراف جنسی خواهد بود (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۳، ص ۵۵۹). زن برخلاف مرد، برای آمیزش نیازمند عوامل روانی، احساسی، ذهنی و فیزیکی است (حکیمی، ۱۳۸۲، ص ۶۷). زن مسائل عاطفی و احساسی را بر مسائل جنسی مقدم می‌دارد و دوست دارد ارتباط جنسی با نوازش و اظهار علاقه شروع گردد و در آخر به آمیزش جنسی ختم گردد (ریدلی، ۱۳۸۵، ص ۲۵). بنابراین پیش‌نوازی در تعامل جنسی همسران آن‌قدر مهم و بالارزش است که امام صادق علیه السلام در این باره می‌فرمایند: «علی‌رغم عدم حضور ملائکه در هر زمان و مکانی، هنگامی که مرد همسرش را برای رابطه جنسی آماده می‌سازد، ملائکه در نزد آنان حاضر می‌شوند» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۵۵۵، حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۰، ص ۱۱۹). پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله رابطه جنسی زوجین را بدون نوازش لمس، بوسیدن عشق‌بازی کردن و فراهم کردن شرایط برای رسیدن به اوج لذت جنسی به شدت نکوهش کردند و فرمودند: «با همسران خود به مانند چهارپایان آمیزش نکنید، بلکه باید واسطه‌هایی میان آنها باشد. پرسیدند: واسطه چیست؟ فرمود گفت‌وگو و بوسیدن». ایشان به مردان سفارش می‌کنند رابطه جنسی را پایان ندهند تا اینکه همسرشان نیز به اوج لذت جنسی برسد (ابن‌بابویه، ۱۳۶۲، ج ۲، ص ۶۳۷).

از نگاه دینی رابطه جنسی همسران و لذات حاصل از آن به‌عنوان اعمال حسنه محسوب می‌شود (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲، ص ۱۱۰). هنگامی که مردی با همسر خود ملاعبه و شوخی‌های جنسی کند در آن زمان است که فرشتگان رحمت نازل می‌شوند (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۱، ص ۲۷۹). پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند:

وقتی مردی به همسرش توجه می‌کند دو فرشته در کنار او قرار می‌گیرند و او مانند کسی است که در راه خدا شمشیر کشیده است و زمانی که رابطه جنسی برقرار کند گناهانش مانند برگ‌های درخت می‌ریزد و وقتی غسل می‌کند گناهش بخشیده می‌شود (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۰، ص ۱۰۹).

۵. عرضه کردن

کامل‌کننده مفهوم خودابرازی جنسی بر اساس آیات و روایات، مضمون اصلی عرضه کردن است. از آموزه‌های دینی این‌گونه برداشت می‌شود که مطلوب است زن با ایجاد شرایط و رفع موانع خود را برای همسر عرضه کند. بر همین اساس، میل جنسی زن نسبت به همسر زینت تلقی شده و از زنان با هیجان جنسی بالا تمجید شده است (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۳۲۴). این مفهوم از زیرمؤلفه‌هایی تشکیل شده که عبارت‌اند از: «عرضه کردن»، «در اختیار قرار دادن خود» و «تهی از تأخیر انداختن در عرضه خود»، که توجه به آن نشان می‌دهد که خودابرازی جنسی نه منحصر در سهم‌خواهی است و نه دایره آن به محدوده

کلامی ختم می‌شود، بلکه عرضه کردن خود به‌عنوان یکی از محوره‌های جهت‌دهنده اصلی این مفهوم مطرح است. توجه به این مسئله نیز حائز اهمیت است که از جمله نقاط تفاوت الگوی دینی با الگوی غربی این است که این عرضه باید بی‌قید و شرط باشد (بیات، امیدی و رفیعی‌هنر، ۱۴۰۲).

در آموزه‌های اسلامی به زنان توصیه می‌شود که نیازهای جنسی همسر خودش را سریع پاسخ دهند تا جایی که فرمودند: «نمازتان را طولانی نکنید که شوهرانتان را از خود منع کنید» (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۲، ص ۱۶۴)؛ «حتی در شرایط دشوار نیز خواسته همسر را اجابت کنید» (کلبینی ۱۴۲۹ق، ج ۱۱، ص ۱۶۶)؛ «هیچ زنی حق ندارد بخوابد مگر اینکه لباسش را از تن برهاند و خود را به همسر بچسباند، وقتی چنین کرد در واقع خود را در اختیار شوهرش قرار داده است» (طبرسی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۳۸).

با توجه به یافته‌های پژوهش می‌توان خودابرازی جنسی همسران بر اساس منابع اسلامی را با مؤلفه‌هایی همچون آمادگی در ابعاد فردی و درونی، زینت کردن هرکدام از زوجین برای هم، جلوه‌گری، آماده‌سازی و عرضه کردن در فضای جنسی و به قصد تأمین نیاز جنسی تعریف کرد. درباره پویایی این نگاه اسلامی و مقایسه آن با رویکرد مادی روان‌شناسی غربی می‌توان گفت: از جمله قواعد حاکم بر نظام حقوق خانواده بر اساس منابع اسلامی، «قاعده لزوم معاشرت به معروف در روابط زوجین» است. تصریح به برخورداری همسر از حقوق جنسی در فقه اسلامی از دیرباز، نشان می‌دهد که نگاه حق‌مدار به مسائل زناشویی از نظر شارع، مد نظر بوده است (نوبهار و حسینی، ۱۳۹۷). توجه به این نکته بیانگر این است که در نگاه اسلامی، قبل از اینکه فرد به دنبال احقاق حق خود باشد، تأکید فراوانی بر احقاق حق جنسی طرف مقابل از طریق سهم‌گذاری و وظیفه‌گرایی شده است؛ به‌نحوی که برای آن چهارچوب‌های مشخصی را تعیین نموده تا هیچ‌کدام از زوجین به حق طرف مقابل تعدی و تجاوز ننمایند و بلکه وظیفه‌ای که به عهده‌اش قرار داده شده را به‌نحو شایسته و متعارف ادا نماید.

نکته دیگری که اسلام بر آن تأکید دارد این است که زن در روابط زناشویی به‌عنوان یک ابزار برای بهره‌برداری نیست، بلکه انسانی است برابر با شوهر که با او پیمان همسری بسته شده و باید با او چنان رفتار شود که شخصیت و کرامت انسانی او حفظ شود. بر همین اساس، لزوم رضایتمندی زنان در رابطه جنسی نیز مصداق معاشرت به معروف است (نوبهار و حسینی، ۱۳۹۷). این نمونه‌ها و نمونه‌های متعدد دیگر در میان احکام و آموزه‌های اسلام که فضایی متعهدانه را دنبال می‌کند، منتج به سازمان‌دهی دقیق و البته آرامش‌بخش در زمینه خودابرازی جنسی می‌شود. وقتی هرکدام از زوجین از تلاش دیگری برای احقاق حقوق جنسی طرف مقابل و به‌دست آوردن رضایتمندی او در سطح بالا آگاه باشد و احکام اسلامی را نیز در این زمینه یاری‌رسان خود ببیند، بیش و پیش از آنکه نگران حق و سهم خود باشد که آیا برای او مهیا می‌شود یا نمی‌شود؟ متمرکز بر ایجاد یک فضای فعالانه و پر نشاط برای همسرش در تأمین نیازهای جنسی او می‌گذارد.

در مقابل و در نگاه انسان غربی تلاش و تکاپوی هرکدام از زوجه برای به‌دست آوردن حق طبیعی خود به‌عنوان خودابرازی جنسی معرفی می‌گردد. «فروید» که از نظریه‌پردازان دیدگاه غربی در مسئله روابط جنسی و زناشویی است، در نظریه معروف خود، از دو غریزه اصلی انسان، یعنی غریزه جنسی و حب ذات نام می‌برد و غریزه جنسی را بزرگ‌ترین لذت بشر می‌داند (حبیب‌نژاد، ۱۳۸۱، ص ۴۲). برتراند راسل در تبیین نظریه خویش از دیدگاهی استفاده می‌کند که در آن، «احساساتی مانند شرم، احساس عفاف و تقوا، غیرت و... وجود ندارد» (مطهری، ۱۳۸۳، ص ۲۰). اینان فلسفه خود را چنین مطرح می‌کنند که هرگاه غریزه جنسی زن یا مردی تحریک شود، بتواند با هرکسی - حتی کسی جز همسر خویش - ارتباط برقرار کند تا آن را برآورده سازد (حبیب‌نژاد، ۱۳۸۱، ص ۳۲). بنابراین به نظر می‌رسد که خودابرازی جنسی همسران در نگاه روان‌شناسی امروز، با توجه به فلسفه حاکم بر آن، بیشتر به‌عنوان درخواست و مطالبه حق جنسی است نه چیزی بیشتر. در این شرایط هریک از زن و شوهر مجبور است در مسابقه‌ای غیررسمی، خواسته‌های خود را فریاد بزند تا حقی که از او تضییع شده است یا احتمال تضییع شدن آن را می‌دهد را به‌دست آورد؛ چراکه رویکرد انسان‌شناسی علوم تجربی (انسان‌تک‌ساختی مادی) موجب نادیده انگاشتن جنبه‌های اخلاقی و معنوی در شکل‌گیری مفاهیم همچون مفهوم سلامت جنسی و روابط جنسی متعالی شده است (شفیعی سروستانی، ۱۳۹۵، ص ۴۵).

به‌طور کلی یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که خودابرازی جنسی همسران از منظر آموزه‌های اسلامی، مفهومی چندبعدی است که در قالب پنج مضمون اصلی شامل آمادگی، زینت کردن، جلوه‌گری، آماده‌سازی، و عرضه کردن قابل تبیین است. این مضامین، چارچوبی مفهومی ارائه می‌دهند که نه تنها به جنبه‌های جسمی و روانی روابط زناشویی توجه دارد، بلکه ابعاد معنوی و فرهنگی آن را نیز دربر می‌گیرد. این نتایج، گامی نوین در جهت بومی‌سازی نظریه‌های مربوط به رفتارهای زناشویی و توسعه مدل‌هایی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی به‌شمار می‌رود. با وجود این، پژوهش حاضر محدود به تحلیل مضامین استخراج‌شده از متون اسلامی بوده و فاقد ابزار سنجشی مشخص برای عملیاتی‌سازی این مفاهیم در محیط‌های واقعی است؛ از این رو پیشنهاد می‌شود بر اساس مضامین شناسایی‌شده، ابزاری استاندارد برای سنجش خودابرازی جنسی همسران طراحی و اعتبارسنجی شود. این ابزار می‌تواند برای پژوهش‌های کمی و مطالعات بین‌فرهنگی مورد استفاده قرار گیرد؛ همچنین بسته‌های آموزشی متناسب با فرهنگ و آموزه‌های اسلامی برای ارتقای خودابرازی جنسی همسران تدوین و اثربخشی آنها در محیط‌های مشاوره و آموزش خانواده ارزیابی شود. پژوهش‌های آینده می‌توانند با بررسی عملی این مفاهیم در بافت‌های فرهنگی و اجتماعی مختلف، کارایی مدل مفهومی ارائه‌شده را ارزیابی کرده و تأثیر عوامل محیطی، اقتصادی، و روان‌شناختی را بر آن تحلیل کنند.

منابع

- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۷). *الخصال*. تصحیح: کمره‌ای. تهران: کتابچی.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۳ق). *من لا یحضره الفقیه*. تصحیح: محمدجواد غفاری. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- احمدی، زهرا؛ ملایی یازندی، الهام؛ ملک‌زادگان، اقدس و حسنی‌آغا، فاطمه (۱۳۹۰). رضایت جنسی و عوامل مرتبط با آن در زنان نخست حامله. *مرکز تحقیقات مراقبت‌های پرستاری دانشگاه علوم پزشکی تهران*. ۶۲-۵۴ (۷۱)، ۲۴.
- اسمعیلی، معصومه (۱۳۹۳). ارائه الگوی خانواده‌درمانی سهم‌گذاری در حل تعارضات خانواده. *فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۵(۲۰)، ۵۷-۲۷.
- آغاز، فرزانه و شاهی، فاطمه (۱۴۰۱). پیش‌بینی رضایت جنسی بر اساس کم‌رویی و بلوغ عاطفی در زنان متأهل. *راهنمای نو در روان‌شناسی و علوم تربیتی*، ۱۳، ۴۳-۲۹.
- باقری، فرزین و فتحی آشتیانی، علی (۱۴۰۰). نقش رضایت زناشویی و رضایت جنسی طی همه‌گیری کروناویروس ۲۰۱۹ در سلامت روانی خانواده‌ها. *خانواده‌پژوهی*، ۱۷(۱)، ۶۲-۴۵.
- بخشایش، علیرضا و مرتضوی، مهناز (۱۳۸۸). رابطه رضایت جنسی، سلامت عمومی و رضایت زناشویی در زوجین. *روان‌شناسی کاربردی*، ۳(۴)، ۸۵-۷۳.
- بروجردی، آقاحسین (۱۳۸۶). *جامع ال‌احادیث الشیعه*. تهران: فرهنگ سبز.
- بنیانی محمدرضا، بشیری، ابوالقاسم، احمدی، محمدرضا و جندقی، غلامرضا (۱۴۰۲). تأثیر آموزش جنسی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی بر رضایت جنسی زوجین. *روان‌شناسی و دین*، ۱۶(۲)، ۵۳-۷۴.
- بیات، علی، امیدی، احد و رفیعی‌هنر، حمید (۱۴۰۲). الگوی روابط عاطفی، جنسی همسران مبتنی بر آیات قرآن و روایات: یک پژوهش کیفی. *زنان و خانواده*، ۱۸(۶۴)، ۱۷۸-۱۵۵.
- پاینده، ابوالقاسم (۱۳۸۲). *نهج الفصاحه: مجموعه کلمات قصار حضرت رسول ﷺ*. تهران: دنیای دانش.
- ترکاشوند، جواد و جعفرزاده، فرزانه (۱۳۹۲). تعامل رفتاری همسران از نگاه اسلام و روان‌شناسی. *معرفت*، ۳۲(۱۹۲)، ۱۲۸-۱۱۵.
- تفقدی جامی، محمود (۱۳۹۴). رضایت زناشویی، رضایت جنسی، افسردگی و اضطراب. *روان‌شناسی معاصر*، ۱۰، ۱۴-۱۷.
- ثمین‌فر، صبا و وزیری، شهرام (۱۳۹۸). رابطه اختلال در عملکرد جنسی و رضایت جنسی با میانجیگری خودکارآمدی جنسی زنان متأهل شهر تهران. *سلامت اجتماعی*، ۶(۴)، ۳۹۷-۴۰۵.
- حاتمی‌شندی، وحید؛ زندی، محسن و بخشنده‌بالی، عباس (۱۳۹۹). بررسی تطبیقی کارکرد «توجه به عیوب نفس (خود)» در اصلاح روابط همسران بر اساس روایات اسلامی و نظریه «سهم خود» نیکولز. *علوم حدیث*، ۲۵(۴)، ۱۸۵-۲۰۷.
- حبیب‌نژاد، سیداحمد (۱۳۸۱). *پیوند آسمانی*. تهران: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما.
- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). *وسائل الشیعه*. قم: مؤسسه آل‌البیت.
- حکیمی، محمد و دیگران (۱۳۸۲). *کتاب زن*. تهران: بهار.
- حیدریان‌فر، نرگس؛ امان‌الهی، عباس و آقاییان، بتول (۱۳۹۴). بررسی رابطه عزت‌نفس جنسی، خودآگاهی جنسی و خودابزاری جنسی با رضایت جنسی. *کنگره ملی خانواده سالم*.
- خمسه، فهیمه؛ زهرارکار، کیانوش و محسن‌زاده، فرشاد (۱۳۹۴). تأثیر آموزش کاربرد عملی مهارت‌های روابط صمیمانه بر میزان رضایت جنسی و شادمانی زناشویی زنان متأهل. *پژوهش‌نامه روان‌شناسی مثبت*، ۱(۲)، ۴۱-۵۲.
- راهی، مصطفی (۱۳۹۹). مقایسه سبک زندگی اسلامی با سبک زندگی غربی؛ آسیب‌های خانواده در سبک زندگی غربی. *مبلغان*، ۲۵۷، ۷۴-۹۰.
- ریدلی، جین (۱۳۸۵). *تفاوت‌های جنسی زن و مرد*. ترجمه بهزاد رحمتی. تهران: توانا.
- شاملو، سعید (۱۳۸۰). *بهداشت روانی*. تهران: رشد.

- شفیعی سروسستانی، ابراهیم (۱۴۰۰). بررسی تطبیقی مفهوم و مبانی نظری «سلامت جنسی» در اسناد بین‌المللی و آموزه‌های اسلامی. *مطالعات تطبیقی فقهی زن و خانواده*، (۱)، ۳۸۸.
- صالح‌نیا، محبوبه؛ خدادادی سنگده، جواد و دهدست، کوثر (۱۴۰۳). ادراک زنان از نقش کارکرد تنظیم رابطه جنسی در خانواده بر کیفیت زندگی زناشویی. *فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۱۵(۵۸)، ۲۸۱.
- طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۷۰). *مکارم/الأخلاق*. قم: الشریف الرضی.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۴ق). *الامالی*. تصحیح: مؤسسة البعثة. قم: دار الثقافة.
- عشقی، روناک؛ بهرامی، فاطمه؛ فاتحی‌زاده، مریم و کشاورز، امیر (۱۳۹۴). تعیین اثربخشی مشاوره رفتاری - شناختی جنسی زوجین بر بهبود، اعتمادبه‌نفس جنسی، بی‌پرده‌گویی جنسی و دانش جنسی زنان سردم‌زاج در شهر اصفهان. *پژوهش‌های مشاوره*، ۵۳، ۱۳۰-۱۵۱.
- عشقی، روناک (۱۳۸۵). بررسی اثربخشی مشاوره رفتاری - شناختی جنسی زوجین بر بهبود سردم‌زاجی جنسی زنان آنها در شهر اصفهان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی. دانشگاه اصفهان.
- فروتن، علی‌اصغر؛ فدایی، احسان و میردربیکوندی، رحیم (۱۴۰۰). رابطه عقل دینی و حیای روان‌شناختی و مقایسه آن در میان طلاب زن و مرد حوزه علمیه قم. *پژوهش‌های روان‌شناسی اسلامی*، ۷(۱۵)، ۸۹-۱۰۲.
- فیاض صابری، محمدحسن؛ توزنده جانی، حسن؛ ثمری، علی‌اکبر و نجات، حمید (۱۳۹۸). پیش‌بینی پایداری ازدواج بر اساس سازگاری زناشویی و خودابرازی جنسی با میانجیگری هوش هیجانی. *پژوهش‌های روان‌شناسی بالینی و مشاوره (مطالعات تربیتی و روان‌شناسی)*، ۲۹(۲)، ۵۶-۷۰.
- فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی (۱۴۰۶ق). *الوافی*. اصفهان: مکتبه الإمام أميرالمؤمنین علیؑ العامه.
- قمی، علی بن ابراهیم (۱۴۰۴). *تفسیر القمی*. تصحیح: طیب و جزیری. قم: دار الکتاب.
- کاشف‌الغطاء، محمدحسین (۱۴۲۶ق). *الفردوس الاعلی*. قم: دار انوار الهدی.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۵). *الکافی*. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- گلزاری، محمود (۱۳۷۹). تهیه ابزارهایی جهت سنجش عمل به باورهای دینی و انواع حیا و بررسی رابطه دین‌داری و حیا با ویژگی‌های شخصیت و سلامت روانی. رساله دکتری روان‌شناسی. دانشگاه علامه طباطبائی.
- متقی، علی بن حسام‌الدین (۱۴۱۹ق). *کنز العمال فی سنن الأفعال والأفعال*. بیروت: دار الکتب العلمیه.
- مجلسی، محمدباقر (۱۳۶۸). *بحار الانوار*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۸۶). *میزان الحکمه*. قم: دار الحدیث.
- محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۹۱). *دانش‌نامه قرآن و حدیث*. قم: دار الحدیث.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۳). *اخلاق جنسی در اسلام و جهان غرب*. تهران: صدرا.
- موسوی، سیدعباس و امامی‌راد، احمد (۱۳۹۹). *کتاب جامع رضایت جنسی همسران*. تهران: شرکت چاپ و نشر بین‌الملل.
- نوبهار، رحیم و حسینی، سیده‌ام‌البنین (۱۳۹۷). حدود روابط جنسی زن و شوهر در چارچوب قاعده معاشره به معروف. *خانواده‌پژوهی*، ۵۳، ۷۵-۹۴.
- نوری، حسین بن محمدتقی (۱۴۰۸). *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*. قم: مؤسسه آل البيتؑ.
- ورام بن ابی فراس، مسعود بن عیسی (۱۴۱۰ق). *تنبيه الخواطر و نزهة النواظر المعروف بمجموعه ورام*. قم: مکتبه الفقیه.
- یوسفی، ناصر، کاوه فارسانی، ذبیح‌الله؛ شکبیا، عباس؛ همتی، سجاد و نبوی حصار، جمیل (۱۳۹۲). اعتباریابی پرسش‌نامه تمایل جنسی هالبرت (HISD). *دانشگاه شاهد*، ۲۰(۹)، ۱۰۷-۱۱۸.
- Vandermassen, G. (2004). Sexual selection: A tale of male and feminist denial. *European Journal of Women's Studies*, 11(1), 2-26.
- Feng, Y. J., Fan, Y. J., Su, Z. Z., Li, B. B., Li, B., Liu, N., & Wang, P. X. (2021). Correlation of Sexual Behavior Change, Family Function, and Male-Female Intimacy Among Adults Aged 18-44 Years During COVID-19 Epidemic. *Sexual medicine*, 9(1), 100301.

- Yang, M. L., Yang, C. C., & Chiou, W. B. (2010). Differences in engaging in sexual disclosure between real life and cyberspace among adolescents: Social penetration model revisited. *Current Psychology*, 29, 144-154.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006), Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101.
- Jinsuk Kim, Kathryn Dindia Online self-disclosure: A review of research, January 2011, In book: *Computer-mediated communication in personal relationships* (p.156-180)
- The therapeutic alliance in couple therapy: Patterns by treatment and sex in a randomized controlled trial of emotionally focused therapy and treatment as usual, MengFang, Preston Morgan, Melissa M. Yzaguirre, Chi-FangTseng, Andrea K. Wittenborn, *Family Process*, 2023;62, 1423-1438.
- Farzane Karimi, Raheleh Babazadeh, Robab Latifnejad Roudsari, Negar Asgharipour, Habibollah Esmaily, Comparing the Effectiveness of Sexual Counseling Based on PLISSIT and BETTER Models on Sexual Selfdisclosure in Women with Sexual Problems after Childbirth: A Randomized Trial. *Iran J Nurs Midwifery Res*. 2021 Jan 18;26(1), 68-74.